

Hárs György Péter
tudományos főmunkatárs
VE TK Pedagógiai Kutatóintézet

A bécsi és a budapesti Stekel¹ arcai a Freud – Ferenczi levelezésben*

A címről. Nem tévedés. Bár Stekel csak egy volt – természetesen a bécsi -, Ferenczi nevezi így Feldmann Sándort egy Freudnak szóló levélben 1923. március 14-én. Fontos a dátum, mert Feldmann sem volt mindig „budapesti Stekel”, sem pedig „a mi Stekelünk” (1925. március 30.), és megítélése nagyban összefügg a bécsi Stekel Freud és Ferenczi általi megítélésével. Történetünk tehát több szálon fut – időben is. Az egyik Stekel személyiségének és munkásságának zűrösen és zavarosan váltakozó megítélése a levelezésben, a másik a Feldmann „prestekeliánus” korszakáé, a harmadik pedig az aktív analitikus Feldmanné. Utóbbi kettő között a cezúrát az 1923-as év jelenti, amikor is “Feldmann Sándort – Freud személyes utasítására – az ortodox pszichoanalitikusok egyesülete ’kilépésre bírta’. Az ügy pontos részletei nem deríthetők ki; *Hermann Imre* öt évtized múltával, a hetvenes évek elején sem volt hajlandó részletesen beszélni róla.” (Harmat: 1986, 140., kiemelés az eredetiben) Harmat valószínűleg a levelezést is követi, amikor *kiléptetésről* beszél - ott a „kivégzés” szó olvasható (1923. I. 22) -, Feldmann ugyanakkor már az adott évben *kiválást* említi (Feldmann: 1931., III.). Hermann így emlékszik: „Egyedül Feldmann Sándort voltunk kénytelenek Freud személyes utasítására kilépésre bírni, s így ő a stekelistákhoz csatlakozott, de ő mindig hozzánk tartozónak érezte magát, nem jó szívvvel lépett át Stekel követőinek egyesületébe. Egyszer Feldmannal kapcsolatban kerestem fel Freudot.” (Harmat: 1991, 134-135) Ennyi...²

Hallgattassék meg a másik fél is. Jellemző, hogy mennyire másként élte meg a két oldal, Freud és Ferenczi, illetve Feldmann a kritikus eseményt, bármi volt is az. A köztük lévő nyílt konfliktusra és polémiára, amit Ferenczi robbantott ki, csak évekkel később, 1930-ban került sor³. Feldmann sem előtte, sem utána nem nyilatkozott explicit módon elmarasztalóan “a

¹ Wilhelm Stekel (1868-1940) ld. Hárs: 2003.

Feldmann Sándor (1890-?), 1919 júniusától valószínűleg 1923-ig tagja a magyar pszichoanalitikus egyesületnek. Bővebben lásd: Hárs: 2003.

**Ez az írás az OTKA T46600 sz. kutatási projektjének keretében készült. Ahol külön nem jelzem, kiemelések az eredetiben. Az idézetekben megtartottam az eredeti írásmódot.

² „A Feldmann-ügy most már valószínűleg örökre kideríthetetlen epizódja marad a magyar pszichoanalízis történetének. /.../ Később Feldmann kivándorolt Amerikába, s pszichoanalitikus lapokban publikált; valószínűleg sikerült tehát – már Freud halála után – ’visszaszivárognia’ a nemzetközi egyesületbe.” (Harmat: 1991, 135., 4. jegyzet)

³ Ld. Hárs: 2003.

hivatalos és végrehajtóvá kinevezett magyar analitikus”-ról (Feldmann: 1930a, 5.), Freudról pedig tudtommal soha nem tett rosszalló kijelentéseket. Magatartására nézve irányadó lehet *A férfi impotenciája és annak gyógyítása* című, először éppen 1923-ban megjelent könyvének még az 1931-es kiadásban is változatlanul hagyott Előszava: „Külön köszönettel kell adóznom kollégáimnak, kik bizalmunkkal kitüntettek és akiknek segítségével az aránylag értékes beteganyaghoz jutottam. Különösen azóta becses nekem ez a bizalom, amióta a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesületből kiváltam. Ezzel a kiválással elvi álláspontom egy árnyalattal sem változott meg. Maradtam a régi freudista, aki voltam.” (Feldmann: 1931., III.)

A mozgalmi vihar elültével Feldmann ugyanolyan természetességgel támaszkodik Ferenczi eredményeire, meg sem kérdőjelezve annak *szakmai* hozzáértését, mint azelőtt. Többször is hivatkozik Ferenczi nagy témáira és/vagy mára klasszikusnak számító műveire. Így 1925-ben például – lábjegyzetben - *A valóságérzék fejlődésfokaira* (Feldmann: 1998., 32.), és a szimbolikára: „A hídszimbolikával előttem már Ferenczi behatóan foglalkozott, az itten közlendő eset is csak az ő állításait igazolja.” Lábjegyzetben: „Ferenczi: *Die Symbolik der Brücke*. És Ferenczi: *Die Brückesymbolik und die Don-Juan Legende*. Intern. Zeitschr. Für Psychoanalyse 1921/2 és 1922/3.” (Feldmann: 1998., 62.). Ugyanebben a művében Feldmann kétszer is használja a patoneurózisok elméletét: „Ugyanaz a jelenség, melyet Ferenczi, a háború súlyos kozmetikai sérültjeinél leírt; ezeknél is, a súlyosan narcisztikus sérülés, az énszeretést túlfokozta és 'patoneuróziist' (Ferenczi) vont maga után.” (Feldmann: 1998., 50.) „Ebben az értelemben a terhességi neurózis egy *patoneurózis* (Ferenczi).” (Feldmann: 1998., 176.) Az *Idegesség és ösztönélet* című, évszám nélküli tanulmánygyűjteményében Ferenczinek a tigről írott nézeteire épít, másutt a trágár szavakról szóló eszmefuttatásra. „*Ferenczi* mutatott rá a ticnek arra a formájára, melyet egy narcisztikus betegségnek foghatunk fel.” (Feldmann: é.n., 123.) „Egy kitűnő és mély szántású dolgozatban ('A trágár szavak lélektani jelentősége'. Lélekelemzés.⁴) *Ferenczi* is különös figyelemre méltatja ezt a jelenséget.” (Feldmann: 1931., 34.) Már az eddig idézettekben is nyilvánvaló, hogy Ferenczi munkásságát Feldmann megkerülhetetlennek tartja, nézeteit sokszor saját kutatásaival, tapasztalataival is igazolja, s értékelése időnként („kitűnő és mély szántású dolgozat”) meglepően méltató.

Van két, nagy jelentőségű elméleti újítása Ferenczinek, amelyekre Feldmann többször is kitér. Ezek: az anya- és apahipnózis és a Thalassa-gondolat. Az első meglétét Feldmann további kommentárt nem igénylő tényként fogadja el: „A suggestio *Ferenczi* megállapításai

4 Legújabbban Ferenczi: 2000.

szerint – aki apasuggestiót, tehát szigorú, erélyes formában történőt és anyasuggestiót, tehát szelíd, kérlelő formában történőt különböztet meg – az ember szüleihez való infantilis libidinózus viszonyán alapszik.” (Feldmann: 1931., 9.) és „Ez is mutatja, hogy a hypnózis tulajdonképpen a medium sexuális alávetettségi kívánságain épül fel. (Lásd *Ferenczi* felfogását az apa- és anyahypnózisról.)” (Feldmann: 1931., 118.) A Thalassa-gondolat azonban már elméleti továbbhaladásra készíti, elsősorban saját vezérmotívumának, az impotenciának irányába „Más esetben az analerótika inkább a széklet visszatartásában nyilvánul meg. Tulajdonképpen ezt kell primaernek tekintenünk, míg az előbbi /ejakuláció szerű defekáció koitus előtt – H.Gy.P./ inkább az urethralqualitás átvonulását /jelenti – H.Gy.P./ az anális zónára (*Ferenczi*).” (Feldmann: 1931., 82.) E rövid megjegyzés mellett érdemes idézni azt a hosszabb, szinte rajongó hangvételű fejtegetést, ami nyilvánvalóan még a Thalassa megjelenése előtti *Ferenczi*-hatást mutatja, s vagy a hivatkozott előadás eltérő szövegének vagy Feldmann félreértésének tudhatóak be a Thalassa-könyvben leírtaktól való különbségek (ott például a sperma és a pénisz azonosítása nem csupán a neurotikusok „kiváltsága”): „A Berlinben megtartott VII-ik nemzetközi psychoanalitikus kongresszuson⁵ *Ferenczi* rövid és geniális vázlatát adta egy ’genitális teóriának’.⁶ Magyarázata akar az lenni azoknak a folyamatoknak, melyek a koitus alatt végbemennek. /.../ *Ferenczi* teóriája tulajdonképpen folytatása az *Abraham* által megkezdett kidolgozásnak. /.../ *Ferenczi* jelentős lépéssel tovább megy. /.../ Megfelelő esetek analízise teljesen igazolja a *Ferenczi* által megkonstruált teóriát, mely maga is a praxis tapasztalatain épült fel. Ő előtte már *Abraham* figyelmet fordított ennek a betegségnek /ejaculatio praecox, ejaculatio retardata, impotentia ejaculandi, aspermata – H.Gy.P./, de tiszta fogalmainkat felőle csak a *Ferenczi* által nyújtott áttekintés után nyerhettünk. /.../ Neurotikusoknál, kikenél különösen a kasztrációs aggodalom van jelen, a sperma a penissel azonosítatik (*Ferenczi*) és az ejaculatio mint kasztráció szerepel. /.../ Mikor a genitálé válik a libidófejlődés befejeztével vezérlő zónává, az már egy kész urethro-anális amphimixist talál maga előtt (*Ferenczi*), hozzáértve az onto- és phylogenetikus rokonságát ezeknek a funkcióknak. /.../ A nevelés is elősegítheti tehát ’az análqualitás átvitelét a hólyagra, az urethralqualitásét az anusra’ (*Ferenczi*)⁷ olyformán, hogy az ejaculatio mint diarrhōa az anuson át történik, az análqualitás pedig az ejaculatio visszatartásában nyilvánul meg.” (Feldmann: 1931., 88-90) Több mint hetven év távolából Feldmann sorai őszintének tűnnek, és nem mutatják a sértődöttségnek semmi jelét.

5 1922. szeptember

6 *Ferenczi* Thalassa-elmélete. *Ferenczi*, S.: 1997 [1928]

7 Ld. *Ferenczi*, S. : 1997 [1928].

Hullámzó viszonyok (1912-ig). A levelezésben Ferenczi és Stekel közvetlen kapcsolatának minéműségére nem találunk utalást. Úgy tűnik, Ferenczi számára folyamatosan Freud aktuális viszonyulása volt mérvadó, az pedig időről időre változott. Kezdetben, 1908-ban, Ferenczi Stekellel való együtt említése még egyértelműen elismerésnek számított: „a nép számára az Ön, valamint Stekel és Steiner⁸ kutatásai kielégítőek” (Freud - Ferenczi: 2000, 77.) Stekelnek Freud a tízes évek elején még a szimbólumok és álmok avatott szakértőjének szerepét szánta; ezzel a kategorizálással egyszerre dicsérte, és vonta kétségbe más irányú képességeit. Ferenczi a megítélésben legalábbis követte, ha túl nem szárnyalta mesterét: „Stekel álomanalízisei részben igen jók, helyenként ’el vannak puskázva’⁹.” (Freud - Ferenczi: 2000, 208.) Freud minden alkalmat megragadott Stekel önállóságának korlátozására – természetesen érdemei elismerése mellett –: szorgalmazta, hogy Stekel „saját” témáiból tartson előadásokat, „bizottságokat” (ma inkább kutatócsoportnak mondanánk) szervezett azok köré, és vezetőül Stekelt javasolta, támogatta Stekelék lapjának megjelenését. „Stekelt föl akarom kérni, hogy a szimbólumok és tipikus álmokról tartson előadást, ami egy közös kutatás megalapozása lehetne. Azután ő lehetne az erre megválasztott bizottság vezetője, akit jól lehet hasznosítani, ugyanakkor meg a többiek sakkban tartják.¹⁰” (Freud - Ferenczi: 2000, 244.) „Egy bizottság – Adler, Stekel, Steiner, Federn¹¹, Hitschmann¹², Sadger¹³ – foglalkozik a szükséges új rendezvényekkel. /.../ A legújabb dioszkurok, A[dlar]- St.[ekel], egy központi ψα lapot¹⁴ szándékoznak kiadni, amely a Jahrbuch nehéztüzérsége mellett a lövészek és a gyalogosok feladatát látná el.” (Freud - Ferenczi: 2000, 263.)

Freud ezekkel a lépéseivel egyaránt kívánta megadni Stekelnek a szakmai elismerést és a (korlátozott) vezetői hatalmat. Mindamellettt ugyanekkor, 1910-ben, megkezdődik a levelezésben Stekel jellemének kikezdése, megbízhatóságának és egyenességének kétségbevonása. „Stekel elemében volt¹⁵ /.../ Stekelnek is megszerezte az egyéb ambícióinak megfelelő pótléket.¹⁶ Mindazonáltal ez /Jung és a zürichiek hozzáállása – H.Gy.P./ örvedetesebb, mint a zsidó reakció (Stekelnél) – amely nem kevésbé szorul ellenőrzésre.” (Freud - Ferenczi: 2000, 259-260)

8 Steiner, Maximilian (1874-1942), osztrák orvos, a Szerdai Társaság tagja.

9 Beitrage zur Traumdeutung. In: *Jahrbuch*, 1909, 2. 458-512.

10 Ld. 15. jegyzet

11 Federn, Paul (1871-1950), osztrák orvos, pszichoanalitikus, belgyógyász, a Szerdai Társaság tagja.

12 Hitschmann, Eduard (1871-1957), belgyógyász, analitikus, 1922-től megszűnéséig a bécsi pszichoanalitikus ambulancia vezetője.

13 Sadger, Isidor (1867-1942), bécsi ideg orvos, a Szerdai Társaság tagja.

14 *Zentralblatt*, szerkesztői Adler és Stekel.

15 Második nemzetközi pszichoanalitikus kongresszus, 1910. március 30-31, Nürnberg. Stekel előadása: Vorschläge zur sammelforschung im Gebiete der Symbolik und der typischen Träume. (Javaslatok a szimbolika és a tipikus álmok témájának közös kutatására.)

16 Bizottsági elnöki poszt, ld. 1910. 02. 25-i levél.

Nemcsak Stekelt, az embert, hanem Stekelt, a tudóst is kezdi Freud előbb kétes becsületű munkatársként, majd egyre inkább (Adlerrel együtt) koloncként kezelni. „Deuticke¹⁷ nehézségeket támaszt az új Zentralblatt elé, mert nem tartja megbízhatónak Stekelt. Mindenféle fölösleges dolgot hordott össze neki, amitől D.[euticke] arra következtetett, hogy nincs biztosítva a lap szigorúan tudományos jellege.” (Freud - Ferenczi: 2000, 268.) Stekel kvalitásai nemcsak szerkesztőként vonódtak kétségbe, hanem olykor szerzőként is: „Stekel bírálatát Neutra¹⁸ könyvről a heves felháborodás miatt ki kellett hagyni.” (Freud - Ferenczi: 2000, 291.) Ferenczi, ahol lehet, lelkesen kontrázik: „Nemrég kapcsolatba lépett velem /Dr. Rosti államügyész – H.Gy.P./, lelkesedik az Ön műveiért, Stekel írásmódjával azonban nem tud megbarátkozni.” (Freud - Ferenczi: 2000, 380.) Hogy a Ferenczi által idézett álláspontot ő maga is osztja, az számos levélből kiderül: „Stekel könyvét¹⁹ erős nemtetszéssel olvasom. Szégyellem magam, hogy egy analitikus ilyesmit jelentethetett meg. Ami értékes benne, az elférne egy kis füzetecskében, a többi a beavatottak számára hasznavehetetlen – a kívülállók számára pedig káros. Sokminden egyenesen hazug benyomást kelt. Valamelyikünknek végre rá kellene szólni magát, hogy állást foglaljon az ilyen publikációkkal szemben. Ha kívánja írok erről egy beszámolót a Jahrbuch számára. [Még jobb volna ezt a szerepet egy távolabbi és köztisztéletnek örvendő személyre, például Putnamre ruházni.]” (Freud - Ferenczi: 2000, 386.) Annál is inkább osztja örömmel – és bizonyára meggyőződéssel – Freud hozzáállását, mert neki jut az „ellenőr” szerepe Stekel fölött: „Talán ellenőrizhetné ilyen módon /egy bizonyos beteg analízisében – H.Gy.P./ a Stekeltől várható új szimbólumokat.”²⁰ (Freud - Ferenczi: 2000, 337.)

Stekel persze nem mindig negatív szereplője a levelezésnek; nevének említése sokszor közömbös, sokszor pedig kifejezetten elégedett és méltányoló hangvétellű. Néhány példa az első típusra, a legkülönbözőbb időkből a szakítás előtt: „Jövő szombaton egyik betegemmel, akit impotencia miatt hosszabb ideje meglehetősen sikerrel kezelek (s akit annak idején Stekel küldött hozzám) Bécsbe szándékozom utazni” (Freud - Ferenczi: 2000, 370. – 1911. január 8.) „A mellékelt kis cikket a Zentralblattnak írtam. Kérem, legközelebb küldje vissza; néhány további kisebb írással egyenesen Adlernak vagy Stekelnek küldöm el.” (Freud - Ferenczi: 2000, 375. – 1911. február 11.) Vagy: „egy ellenszónok /.../ (Stekel könyvéből idézve) a módszer borzalmait taglalta.”²¹ (Freud - Ferenczi: 2000, 376. – 1911. február 16.)

17 Deuticke, Franz (1850-1919), kiadó. A lap végül a Bergmann kiadónál jelent meg.

18 Wilhelm Neutra: *Briefe an nervöse Frauen* (Drezda-Lipcse, 2909). A könyvről Freud bírálatát jelent meg.

19 *Die Sprache des Traumes*. Wiesbaden 1911.

20 Stekel ekkor dolgozott a *Die Sprache des Traumes* című könyvén, és szorgalmazta a közös kutatás összesítését. Ld. 1910. február 25-i levél.

21 Ferenczi előadása a budapesti Orvosi Körben, 1911. február 13-án Szuggestió és pszichoanalízis címmel.

„Felfrissülten és teli munkakedvvel érkeztem haza, megírtam a Stekelnek (Zentralblatt) megígért kis cikket (Végbélsipoly következtében fellépő paranoia) /.../.”(Freud - Ferenczi: 2000, 420. – 1911. június 19.)

S a pozitív említésekről sem szabad megfeledkezni, amelyek szintén szétszórtan fordulnak elő. „A Jahrbuch miatt nagyon dühös vagyok, a dolog átláthatatlan; Stekel és Hischmann buzgón dolgoznak.” (Freud - Ferenczi: 2000, 306. – 1910. augusztus 9.) „Nagyon örülök a sok szakirodalmi újdonságnak (Pfister²², Graf²³, Putnam²⁴, Stekel), és a jövőre gondolva kezdem függetleníteni magam ellenfeleink ostoba és rosszindulatú csapkodásaitól.” (Freud - Ferenczi: 2000, 339. – 1910. október 12., Ferenczi levele) 1911 májusa és júniusa kivételesen jó viszonyban telhetett. „Most szimbólumértelmezéseket gyűjtünk, mert beláttuk, hogy Stekel fontos munkáját, kritikusabban újra el kell végeznünk, és kérjük az Ön adalékait is (Rankhoz küldve). Stekelnek valószínűleg többnyire igaza van, de a maga ismert slampos, lelkiismeretlen módján.” (Freud - Ferenczi: 2000, 407. – 1911. május 21.) „Stekel igéri, hogy a kiválás, ha egyáltalán lesz, nyugodt formában zajlik majd. /.../ Stekellel mint egyetlen szerkesztővel²⁵ jól ki fogok jönni s jobban tudom majd befolyásolni. El fogom viselni őt, jólelkűsége alapján ez lehetséges is.” (Freud - Ferenczi: 2000, 413. – 1911. május 28.) „A csatolt levél ma jött Stekeltől. Teljesen nyíltan, de nagyon kedvesen válaszoltam neki. Megmondtam, hogy betegeim előtt, akik reá hivatkoztak, gyakran vitatnom kellett könyve (Angsthysterie [Szorongásos hisztéria] túlzottan optimista hangvételét.” (Freud - Ferenczi: 2000, 411. – 1911. május 30.) „Stekel új szimbólumait naponta erősítem meg, ma például az ikrek = herék azonosítást.” (Freud - Ferenczi: 2000, 418. – 1911. június 5.) És: „nagyon jól megvagyok Stekellel, aki következetesen hűségesnek bizonyult. Remélem, az Ön élénkebb részvétele a lapban lesz e változás egyik kívánatos következménye.” (Freud - Ferenczi: 2000, 424. – 1911. július 5.)

Ezek mögött a mondatok mögött azonban áttetszenek az idő közbeni folyamatos konfliktushelyzetek és kompromisszumok, amelyek zöme Stekel és Adler páros szövetségével kapcsolatos. Ennek az „összeesküvésnek” a lezárása olvasható az 1911. május 2-i levélben, ami megelőzi a barátságosabb hozzáállást. „Stekel közeledni próbált és különbékét kötött, biztosítva engem arról, hogy Adlerral való együttműködésének a Zentralblattnál vége. Meg kell tehát tartanom, aminek számos személyes oka is van, na meg az, hogy nem lehet kiszámítani, mekkora bajt okozna, ha kitaszítanánk. Meg alapjában véve jószándékú. A

22 Pfister, Oskar (1873-1939), német neurológus és szexológus.

23 Graf, Max (1871-1958), osztrák zenész, zenetudós, író, kritikus, a Szerdai Társaság tagja.

24 Putnam, James Jackson (1846-1918), amerikai neurológus és pszichológus, az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesület alapítója és első elnöke.

25 Adler ekkor még a *Zentralblatt* rovatvezetője.

legutóbbi ülésen felolvastan álomkönyvének Ön előtt ismert bírálatát, és kijelentette – amúgy csendesen – esik az eső.” (Freud - Ferenczi: 2000, 396.) Stekel és Adler együtt emlegetése olykor komikus formát ölt. „Mostanra túljutottam Fliessen²⁶, amire oly kíváncsi volt. Adler egy kis Fliess redivivus, éppoly paranoiás. Függelékét, Stekelt legalább Wilhelmnek hívják.” (Freud - Ferenczi: 2000, 362.) Máskor dühösen ironikus: „persze kellemetlen, ha gyógyíthatatlan vagy nehezen hozzáférhető orvosokkal van dolga (például az infantilis-perverz Stekellel és a paranoiás Adlerral). Hozzájuk képest magamat meglehetősen ártalmatlan ’esetnek’ kell tekintenem” (Freud - Ferenczi: 2000, 384.) Van amikor az elkeseredettség hangján szól: „borzasztóan haragszom Adlerra és Stekelre. Már azt reméltem, hogy így vagy úgy létrejön valamiféle világos elkülönülés, de a dolog régóta egyhelyben áll, s emiatt bár úgy vélem, semmit sem lehet kezdeni velük, továbbra is együtt kell gürcölnünk.” (Freud - Ferenczi: 2000, 353.) Freud sokszor megelégszik a rövid, száraz megjegyzésekkel is. „Sajnos, el kell ismernem, hogy Adler és Stekel tapintatlansága és megfontolatlansága ugyancsak megnehezíti a megértést.” (Freud - Ferenczi: 2000, 347.) „Most keményen a körmére nézek a szerkesztő bizottságnak. Adlerral és Stekellel békésen fog végződni az ügy, de az én bécsi helyzetem nehéz.” (Freud - Ferenczi: 2000, 358.) És megismerhetünk egy furcsa dinamikát, legalábbis Freud és Ferenczi érzékelésén keresztül: hol Adler a főgonosz, és Stekel húzódik vissza, hol fordítva zajlanak a dolgok – ha nem éppen közellenség mindkettejük: „/Adler/ visszavonult. Stekel, aki most teljesen meg van vadulva, és úgy érzi, személye erős ellenállásba ütközik, felhasználta az alkalmat arra, hogy barátságáról biztosítsa Adlert.”²⁷ (Freud - Ferenczi: 2000, 381.)

A Stekelről alkotott ítéletek és a Stekellel kialakított valóságos, óvatos viszony ellentmondásai jól kitűnnek abból a levélváltásból, amit Freud és Ferenczi Stekel egy könyvének recenzálása kapcsán folytatott: „Stekelnek megírtam, hogy Jung tőlem várja az álomról szóló könyvének bírálatát²⁸, s hogy ennek a kritikának ’bipolárisnak’ kell lennie, s kérdeztem, van-e ez ellen kifogása, mert ha igen, nem írom meg. Ha mégsem kérne fel, csupán hengegésből, hogy írjam meg a kritikát, akkor persze nagy zavarban lennénk, amiből az Ön ajánlata húzhatna ki bennünket. Köszönöm tehát segítőkészségét. Putnamot túlzottan igénybe vesszük ahhoz, hogy még a saját szennyesünk tisztára mosását is rábízhatnánk.” – így Freud. (Freud - Ferenczi: 2000, 387. – 1911. április 2.) Ferenczi reagálása két nappal később: „Nagyon örülnék, ha Stekel nem utasítaná el az Ön kritikáját; bármit írnék ugyanis a könyvéről, abban St.[ekel] és A.[dler] amúgy is az Ön nézeteinek visszhangját látná, ami

26 Fliess, Wilhelm (1858-1928), berlini fül-orr-gégész, Freud barátja.

27 Február 22-én Adler lemondott elnöki címéről a bécsi egyesületben, Stekel pedig az elnökhelyettesiről.

28 Freud bírálatának tervezete elkészült és felolvasásra került a bécsi egyesületben, de nem jelent meg.

persze nem tartana vissza attól, hogy megírjam a bírálatot.” (Freud - Ferenczi: 2000, 389.) Majd még mindig a hat nappal korábban felvetett témára válaszolva: „A könyvet²⁹ még nem olvastam ki. Első felét olvasva tettem néhány széljegyzetet, amelyeket mellékelten elküldök Önnek. Tisztán gondolkodó ember számára kínos feladat végigolvasni ezt a tákolmányt. Teljesen bevált az Ön hasonlata a 'virágágyban fetregő disznó'-ról. Ha nem is ennyire nyíltan, de ezt sem kellene elhallgatnia a bírálatában.

De ha semmit sem változtat recenzióján, akkor is egy lidércnyomástól való megszabadulásként hat majd, ha végre a saját táborunkból hangzik fel tiltakozás az ilyen 'slamposágokkal' szemben.” (Freud - Ferenczi: 2000, 391.) Freud pedig helyesel Ferenczi neki szóló helyesléseire: „Ő³⁰ nevelhetetlen egyén, mauvais sujet³¹ és az is marad; a legutóbbi szerdai megbeszélésen ezt megint volt alkalmam látni. Csak nem tudom rászánni magam, hogy a visszautasítást még világosabbá tegyem, de az elküldésről az Ön tanácsának értelmében lemondok. Széljegyzetei teljesen helyénvalóak, de lemondok arról, hogy mindenről szóljak, ami nem tetszik.” (Freud - Ferenczi: 2000, 392.)

A Stekel különválása előtti évben (és Adler kilépése évében) Freud sommás összegzésben fogalmazza meg dilemmáját – Stekelt megtartani az analitikus mozgalomban, erős ellenérzése dacára is. „Stekel néha olyan undorítóan közönséges, hogy nehezemre esik tartanom magam vele kapcsolatos döntésemhez.” (Freud - Ferenczi: 2000, 387.)

Viharok és csendek (1912-1924). A kilépés éve mindjárt az előző év hangulatában kezdődik, de megjelenik egy új motívum is: Stekel-ügyben Ferenczi szerepköre bővülni látszik. Már nem csupán Freud hangulatainak követője, szellemi cinkosa és Stekel munkásságának (hallgatólagosan) kinevezett bírálója és kontrollja – hanem valami sokkal személyesebb viszonyrendszerbe keveredik. Freud szembehelyezi őt Stekellel azon a téren, hogy ki legyen a pszichoanalízis technikai kérdéseinek gazdája, azonban egy később elejtett mondatával már igyekszik Ferenczit személyesen is Stekel ellen fordítani. „Elég célszerűnek tartanám, ha mostani érzelmi ürességét arra használná fel, hogy írna egy technikai cikket a Zentralblattnak. Magamnak két ilyenbe kell fognom, nem szeretném, Stekel kezében látni a technikai kérdéseket. /.../ Az Ön onánia-tanulmányát szerdán olvasták fel, legtöbben nagyon egyetértettek vele, magam is; Stekel hevesen támadta. (Freud - Ferenczi: 2002a, 46.) Lehet, hogy csupán Freud és Stekel kapcsolatának ideiglenes rendeződéséről tanúskodnak azok a

29 Stekel: *Die Sprache des Traumes*.

30 Stekel (az 1911. április 5-i ülésen Freud és Stekel nem értettek egyet az álmok és viselkedésmódok értelmezésével.)

31 rossz alany, fr.

további levélrészletek, amelyekben Stekel előfordul, de a kontextus a címzettnek, Ferenczinek joggal sugallhatja Stekel pozíciójának megerősödését, s kelthet akár testvérféltékenységet benne. „Ha Scheelert³² akarja referálni, csak arra kérem, jelentkezzen Stekelnél.” (Freud - Ferenci: 2002a, 54.) „Köszönöm munkáját. Időközben befejezett Tanácsok³³ című írással együtt azonnal továbbítottam Stekelnek.” (Freud - Ferenci, 61.) „Mellékelek egy kis írást egy déjà vu esetről. Ha tudja használni, kérem, tegye A mindennapi élet /.../ IV. kiadásába. Ha nem, adja át Stekelnek a Zentralblatt számára.”³⁴ (Freud - Ferenci: 2002a, 87.) „A mindennapi élet /.../ 4. kiadásának levonatát sajnos már visszaküldtem. Megfigyelését átadtam Stekelnek.” (Freud - Ferenci: 2002a, 87.)

Ez a hangvétel és a vele járó hangszerelés azonban hirtelen drasztikusan megváltozik. „Pünkösöd előtt csúnya jelenet játszódott le a gonosz ragadozó, Tausk³⁵ és Stekel között, mindenfajta utóhatásokkal. Stekel az utóbbi időben kevesebbet látogat, nyilvánvalóan feszélyezve érzi magát, s mivel még mindig kapcsolatban áll Adlerrel, meglepetések sincsenek kizárva. Jó és rossz keveredik tehát.” (Freud - Ferenci: 2002a, 92.) A hivatkozott „jelenet” már Stekel kiválásának előszele. Ennek megfelelően „jó és rossz keveredik” Stekellel kapcsolatban a levelezésben is. A visszafogott dicséretetek mintha szakmai tudásának szólnának. „Asszociációk segítségével rájöttem, hogy ezek hárman /Lear király lányai – H. Gy. P./ a végzet nővérei, a párkák, akik közül a harmadik azért néma, mert – a halált jelképezi (Stekel).” (Freud - Ferenci: 2002a, 104.) „Stekelen kívül, aki kegyes hangulatban van, s a ma megjelent Zentralblattban néhány találó, időnként elővigyázatlan megjegyzést tett közzé³⁶, még senkivel sem találkoztam itt.” (Freud - Ferenci: 2002a, 130.) Jellemével kapcsolatban viszont az egyáltalán nem visszafogott kirohanások erősödnek föl – árnyékot vetve a munkásság értékelésére is. „Stekel disznó, folyton szimatol, féltékenykedik és megbántódik. A ’költőálmok’³⁷ nyomorúságos tákolmány; de folyton azt várja, hogy dicsérjem.” (Freud - Ferenci: 2002a, 133.) „Stekel itt is³⁸ újonnan pimasz nehézségeket támaszt, amelyek arra utalnak, hogy valamiben sántikál. Talán erőpróbára akarja vinni a dolgot a Zentralblattnál, amely elől biztosan nem fogok kitérni. Nem sajnálnám az áldozatot, hogy megszabaduljak

32 Scheler, Max (1874-1928), osztrák filozófus.

33 Tanácsok pszichoanalitikus kezelést végző orvosoknak. (Ratscläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung, 1912.)

34 Ein Fall von „déjà vu”.

35 Tausk, Victor (1879-1919) Neki kellett volna átvenni a recenzió rovatot a *Zentralblatt*nál. Stekel még írásai közléséhez sem kívánt hozzájárulni. Freud a provokációt az ön maga kiszorítására tett kísérletként értelmezte. Stekel egyedül folytatta a *Zentralblatt*ot, Freud később új lapot alapított (*Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse*), szerkesztői Ferenci, Rank és Jones.

36 *Fortschritte der Traumdeutung*.

37 *Die Träume der Dichter*. Wiesbaden, 1912.

38 Jung Freudétól eltérő nézeteivel kapcsolatban.

tőle.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 136.) Nem sokkal később Freud egy hosszabb, Stekelnek szentelt levélrészben részletesen kitér a Tausk-ügyre, a kibékülések és összeveszések személyes jellegére és taktikai lépéseire – mindezt megfűszerezve Ferenczi személyének többszörös bevonásával: Ferenczi, mint akire Stekel féltékeny és Ferenczi, mint akiben Freud megbízik, s ennek jeléül meglengeti előtte a szerkesztői vörös posztot. Ez a levél felfogható egy hadüzenetről szóló értesítésnek, amelyben a háborúra készülő fél szövetségeseket keres, s amely választott fegyvernemként és szintéreként magukat a háború kirobbantóit (de nem okait!), a folyóiratokat jelöli meg. Figyelemreméltó a katonai stílus használata, mintha egy tábornok pillantana végig seregén, háttérországán és helyzetén. „Időközben itt is történt egy s más. Kilátás van arra, hogy megszabadulunk Stekeltől³⁹, ami megéri az áldozatot. Ön tudja, hogy a legutóbbi kibékülés óta félelmetesen toleránsan és szeretetreméltóan viselkedtem vele. Nyáron állt elő kötekedéseivel és féltékenykedéseivel, először Ön miatt, majd bejelentette, felveszi a harcot az Imagóval⁴⁰. Végül a következő történt. Miután létrehoztam a referáló bizottságot, amelynek referátumokat kellett szerveznie a Zentralblatt számára – amire ő képtelen volt -, hirtelen bejelentette – az előzményeket lerövidíttem -, sohasem járulna hozzá, hogy Tausk doktor az ő lapjába írjon. A válaszom erre az volt, hogy ez nem az ő lapja, hanem az I. ψα V.-é⁴¹, s az nem járja, hogy az egyesület egyik tagját a szerkesztővel fennálló személyes ellenségeskedés miatt kizárjuk a munkából. Részéről duzzogás volt a válasz. A következő héten három különböző oldalról tudatta velem, hogy különválnak, önállóan csinálja tovább a lapot és megnyitja mindenki számára. Kedvezőnek tartja tehát a helyzetet az árulásra.

Első reakcióm a következő volt. Megírtam neki, hogy mindaddig visszavonom utolsó technikai cikkemet, amíg a köztünk lévő véleménykülönbségek nem oldódnak meg. Bergmannhoz⁴² – akiben egyáltalán nem bízom – azt a kérdést intéztem (X.22.), hogy konfliktus esetén vajon rólam vagy Stekelről óhajt-e lemondani.

Csak ma érkezett meg Bergmann válasza, miszerint néhány nap múlva visszatér a levél tartalmára. Stekel hallgat, tehát minden tervszerűen elő volt készítve. Másodjára ezért ezt léptem. St.[ekel]től azt kértem, nyilatkozzon, miután szándékairól már több közvetítőtől hallottam.

Még nem tudom, mit tesz majd. A további lépéseim azonban az eddigiekből következnek. Ha nem hajlandó teljes engedelmességre, és ha Bergmann válasza kétségeket

39 Stekel kilépését 1912. november 6-án jelentették be.

40 Jung lapja. Lehet, hogy Freud és Stekel szakításában Jungnak is szerepe volt.

41 Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület

42 A *Zentralblatt* kiadója.

ébreszt, akkor azonnal lemondok a lap szerkesztéséről, körlevél útján valamennyi barátunkat felszólítom, hogy nevüket és közreműködésüket vonják meg a laptól, s haladéktalanul belevágok egy új lap alapításába, amelyet mondjuk Ψ A Monatschriftnek lehetne elnevezni. Már megírtam Reiss⁴³ berlini kiadónak, aki júniusban 'fanatikus hívünknek' ajánlkozott, de még nem küldtem el. Az új lapot már januárban el szeretném indítani, legszívesebben kéthavonta jelentetném meg. Az anyaggyűjtést azonnal megkezdeném. Kérdéses még a szerkesztők személye.

Két személy között ingadozom: Abraham és Ön között.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 140-141) Válaszul Ferenczi nyugtatja a vezért, s mint szárnysegédje a még nem is létező új szerkesztőség nevében szigorúságot ígér a renitensekkel szemben. „Nincs afelől kétségem, hogy Stekel nyomorúságos kudarcot vall azzal a próbálkozásával, hogy egyedül adja ki a Zentralblattot, azt hiszem azonban, meg fogja gondolni magát és beadja a derekát. Valószínűleg Bergmann is alaposan megfontolja a dolgot, mielőtt Stekel mellett dönt. /.../ Túl soká áltattuk magunkat a 'szabad véleménnyilvánítás' szóvirágjával; a dolog végül odáig fajult, hogy Jung, Adler és Stekel a mi lapjainkban terjesztették a Ψ A. szellemének teljesen ellentmondó nézeteiket. Az új szerkesztőség sokkal szigorúbb lesz, szükség esetén az éles bírálattól sem tartózkodik!” (Freud - Ferenczi: 2002a, 144-145)

1912 október végére tisztázódnak a hovatartozások és az erőviszonyok, Ferenczi pedig, miközben leszólja az ellenség szellemi és jellemi kvalitásait, diktatórikus vezetésre buzdít: „Teljes szívemből gratulálok Önnek, hogy ilyen energikusan sikerült leráznia Stekelt. Kicsiny, de megbízható társulat sokkal többre képes, mint bolondok és tapintatlan egoisták nagy sleppje. Az erős kéz korszaka elijeszti a kételkedőket s felajzza a meggyőződéses híveket.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 146.) Nincs más hátra, Freud részéről kezdődhet a harc: „indul az akció, amely a Zentralblattnak a munkatársaiba fog kerülni. Stekel szerdán nem volt jelen, ami igazi felüldülést jelentett.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 147.) A háború valódi tétjét is jelentő győzelem után (megszabadulni Stekeltől) pedig így értékeli: „Stekel kiválása óta mintha egy rémálomtól szabadultunk volna meg. Meggyőződésem, hogy a dolgok így jobban mennek majd; sokkal jobb kedvvel ír az ember, ha nem ilyen lehetetlen alak a szerkesztő, mint ez a (sok mindenben mégannyira tehetséges) Stekel.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 157.) Stekel kiválásával azonban újabb probléma adódik: vajon veszélybe kerül-e emiatt a pszichoanalitikus tábor egysége, vagy újabb kiválások, illetve átállások várhatók? Freud óvatosan vár a válasszal a november 24-i konferenciáig: „Végre be tudok számolni Önnek a

43 Reiss, Erich (1887-1951) német kiadó.

müncheni tanácsulésről.⁴⁴ /.../ Eredmény: a személyes és szellemi kötelek évekig szilárdak maradnak, nincs szó szétválásról és hasonlóról. Adler és Stekel Bécsben fabrikált madárijesztők.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 159.)

Az új év azonban újabb „madárijesztőt” fabrikál majd Jung személyében. A Stekel elleni harc friss emléke – egyelőre pozitív - viszonyítási pont marad. „Ön tudja, hogy F.-nak (nekem) különösképpen fontos volna megmutatnia, hogy a tudományos nézeteltérések gond nélkül elviselhetők a szervezet keretein belül, ha ezt, mint St.[ekel] és A.[dler] esetében, a személyes magatartás nem teszi lehetetlenné.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 196.) Freudnak azonban elment a kedve a hadviseléstől. „Ha csak annak a sok embernek a Stekel elleni akcióban tanúsított hitvány viselkedésére gondolok, gyanakodni kezdek a nevem varázsát illetően, és nem szeretném újból próbára tenni.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 264.)⁴⁵

Innen kezdve egészen 1923-ig Stekel neve Freud és Ferenczi levelezésében alig-alig, s jóformán indulatok nélkül, információszerűen fordul csak elő. Utolsó 1913-as említése: „egy Dr. Varjas⁴⁶ nevű úr, gimnáziumi tanár, aki érdeklődik a pszichoanalízis iránt (lásd a Stekel-féle lap referátum-rovatát⁴⁷) szeretné Önt felkeresni.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 214.) Majd egyszer 1914-ben: „Egyik unokatestvére (határozott anális jelleg) az az impotens férfi, akiről Stekellel konzultáltunk egyszer.” (Freud - Ferenczi: 2002a, 284.) Kétszer 1917-ben új könyve⁴⁸ kapcsán: „Hogy Stekel új könyvet írt (onánia és homoszexualitás), annak meggondolására sarkall minket, hogy ki fogja recenzióját írni, s mit fog tudni mondani róla.” (Freud - Ferenczi: 2003, 43-44.) „Stekel könyvét⁴⁹ Braumüller nem küldte el, azt írja, hogy Rank már kapott egy példányt belőle, és példányokat kér a referátumból.” (Freud - Ferenczi: 2003, 61.) És végül 1922-ben: „Remélem, hogy bizonyos félreértések, melyek a Stekel-féle metódika árnyékát vetik rá /Groddeckre – H. Gy. P./, el fognak tűnni.” (Freud - Ferenczi: 2004, 150.) Az 1923-as év, nem véletlenül, s részben Stekel magatartásától és szándékaitól függetlenül, radikális változásokat hoz a tízéves csendbe.

Az „új szerzemény”. Hermann visszaemlékezése szerint a világháború után a magyar pszichoanalitikus egyesületben „Tagok voltak /.../ Ferenczin kívül Hollós István, Lévy Lajos, Radó Sándor, Pfeifer Zsigmond, Feldmann Sándor, Róheim Géza, a jogász Felszeghy Béla.”

44 A helyi pszichoanalitikus egyesületek vezetőinek konferenciája.

45 Bár érdemes volna megvizsgálni a mégiscsak bekövetkező erőpróba stratégiáit is, ez túllépné jelen írás kereteit.

46 Varjas Sándor (1885-1940), tanár, filozófus.

47 Hárnik Jenő recenziója a *Zentralblatt*ban Varjas A freudizmus kritikája című munkájáról

48 *Onanie und Homosexualität*, Berlin és Wien, 1917.

49 Nem tudni, melyik könyvről van szó.

(Hermann: 1991, 134.) Feldmann bekerüléséről, 1919. februárjában még lehetőségként, Ferenczi így számol be Freudnak: „Mint új szerzeményt említem Lampl barátját, Dr. Feldmannt. Nemsokára a legügyesebbek közé fog tartozni. Egyelőre vendégeskedik az egyesületben – mely egyébként jól működik.” (Freud - Ferenczi: 2003., 214.) Az „új szerzemény”, úgy tűnik, sikeresen és konfliktusmentesen beépült az egyesületbe, s Ferenczi Freudnak a Róheim által megkapott díj alkalmából küldött 1921. júniusi üdvözlétében az aláírók közt szerepel.⁵⁰ A felderítetlen Feldmann-incidens – legalábbis a róla történő folyamatos híradás – 1923. januárjában kezdődik el: „az ő /Révész Erzsébet^{51/} veszélyes helyzetében nem volna elfogadható, ha a Feldmann-kérdés felgöngyölítésével felzaklatnánk. A kivégzést tehát el kell halasztani.”⁵² (Freud - Ferenczi: 2004., 156.) Ebből a levélrészletből mindenesetre az derül ki, mintha az ügy kapcsolatban állna valami módon Révész Erzsébettel is... Akármi is történt, a „kivégzés” nem soká késett. Ferenczi hosszasan beszámol róla és Feldmann reagálásáról. Leveléből kitűnik, 1) hogy Feldmann az egyesület tagja kívánt maradni akár praxisa fölládozása árán is; 2) hogy szigorú „szolgálati utak” uralkodtak; 3) hogy nem akarta elhinni Ferenczinek kizárása véglegességét, ezért magától Freudtól várt választ; 4) hogy az egyesületen kívül is pszichoanalitikusként kívánt dolgozni és publikálni; 5) hogy esetleges népszerűsége Ferenczi szerint potenciális veszélyeket rejtett. „Mai levelem fő célja, hogy beszámoljak a Dr.F.[eldmann]-esetről. – Miután kézhez kaptam az Ön és Rank⁵³ erre vonatkozó válaszát, azonnal magamhoz kérettem, és elébe tártam követelésemet. Szóhoz sem jutott a megdöbbenéstől, egészen magán kívül volt – aztán viszont panaszkodni kezdett az élet igazságtalansága miatt, jóllehet elismerte, hogy rosszakaratot nem feltételez rólam (legfeljebb túlzottan, mondjuk így, indokolatlanul óvatosnak tart). Úgy bántam vele, mintha egy jellemgyengeségben szenvedő páciens volna, akire a neurotikusok kezelését lehetetlen volna rábíznom és akit semmiképp sem tudnék meghagyni tagságában. Végül megígérte, hogy elküldi a lemondólevelét. Ma megint eljött és jóval enyhébb megvilágításban próbálta feltüntetni az egész ügyet; amikor látta, hogy hajthatatlan vagyok, azzal fordult hozzám, hogy ha tagságában meghagynánk, többé nem tartana igényt páciensekre és hajlandó lenne távol tartani magát az ülésektől. Én ezt a méltánytalan ajánlatát elutasítottam és megmondtam neki, éppen az a fő aggályom, hogy kilépett az egyesületből. Egyébként – mondtam – a kilépését szóban már bejelentette, én a nyilatkozatát tudomásul vettem és Önnel (Professzor Úrral) közöltem. Erre azt kérte, járuljak hozzá, hogy legalább írásban kikérhesse az Ön véleményét.

50 További aláírók: Eisler, Eisler Rózsi, Felszeghy, Frau G., Hermann, Hollós, Hollós Olga, Pfeifer, Frau D. S. Pfeifer, Radó, Elisabeth R. Révész, Róheim, Róheim Bébi, (Freud - Ferenczi: 2004., 114-115)

51 Révész Erzsébet (1887-1923) ideggyógyász, Radó Sándor (1890-1973) pszichoanalitikus második felesége.

52 Ld. Hárs: 2003.

53 Rank, Otto (1884-1939), osztrák pszichoanalitikus.

Ettől is eltanácsoltam; végül azonban megígértem, hogy meg fogom Önt kérdezni. De megmondtam neki, hogy a válasz egészen bizonyosan elutasító lesz.

Mielőtt elment, többször is célzott arra, hogy mégis pszichoanalitikus akar maradni, még ha szervezeten kívül is, sőt 'ha a szükség rávinné', kénytelen lenne könyvek írásával reklámot csinálni magának. Azt feleltem neki, már régóta tudtam, hogy ő akar lenni a budapesti Stekel. – Aztán mintha biztosítékot akart volna kérni arra nézvést, hogy ebben a tevékenységében nem fogom háborgatni; azt válaszoltam, nem tanácsolnám neki, hogy a továbbiakban folytassa pszichoanalitikusi működését; pályát kellene változtatnia.

Most tehát arra kérem Önt, hogy egy hozzám intézett levélben mielőbb szíveskedjék néhány sorban elküldeni a Dr. F.[eldmann]-nak szóló elutasítást, hogy aztán azt telefonon közölhessem Dr. F.[eldmann]-nal és a következő ülésen bejelenthessem kilépését. A mai körlevélben (minden indoklást mellőzve) közzéteszem kilépési szándékának szóbeli bejelentését.⁵⁴

Személy szerint én természetesen nagyon örülnék, ha Dr. F.[eldmann] stekeliádáit meg tudnám akadályozni. Ezt viszont nehéz lesz nála elérni, hacsak nem folyamodom a végső eszközhöz (nyilvánossággal való fenyegetés), ami pedig a körülményeket figyelembe véve kész lehetetlenség, sőt még a pszichoanalízisre nézve (a gyónási titok szempontjából) is káros volna.” (Freud - Ferenczi: 2004., 160.) Feldmann esete, Stekelével szemben, akivel pedig már itt párhuzamba kerül, egyelőre nem a háborúé, hanem az egyházi büntetőeljárásoké. Ezt mutatja Ferenczi szóhasználata („gyónási titok”), s Freud hasonló nyelven fogalmazott válasza is: „Arra kérem, mondja meg Dr. F.[eldmann]-nek, hogy egyetlen lehetősége van vezeklésre, nevezetesen, hogy teljesen távol tartja magát a pszichoanalízistől és hogy a titok csak ilyen feltételek mellett maradhat meg a $\psi\alpha$ körein belül.” (Freud - Ferenczi: 2004., 162. – 1923. 3. 19.) A bűnös azonban az intelmek dacára önálló útba kezdett, s ezen az úton találkozott össze két év múlva, szinte sorsszerűen vagy az önmagukat beteljesítő jóslatok logikája szerint – Stekellel. Érdekes történeti egybeesés, hogy 1924-ben kitör a második Freud – Stekel háború. Bár Feldmann ebbe cseppen bele, 1930-ig kell várni – amikor Freud és Ferenczi viszonya már gyengülőben van -, hogy, Ferenczi provokálására megívja vele saját külön csatáját.

Viszonyítási pontok (1924-től). 1912-ben attól kellett félni, hogy Stekel szakadást idéz elő a mozgalomban. Kiválásáig belülről jelentett veszélyt. A húszas évekre azonban pozíciója és

54 „Dr. Feldmann S. kilépése az egyesületből. (Utóbbiról eddig csak szóban értesültem, és az ügy írásbeli lezárásáig titkosan kezelendő.)” Idézi jegyzetben: Freud - Ferenczi: 2004., 161.

tanítványi köre annyira megerősödött, hogy külső riválisként kellett számolni vele, ráadásul olyanként, aki egyrészt minden alkalmat megragadhat a visszavágásra, illetve akinek technikai tanai a Freudénál vonzóbb alternatívát képviselhetnek. „Botrány lesz⁵⁵. Stekel nem fogja elmulasztani, hogy szélében-hosszában terjessze, de ezt is el kell fogadni.” (Freud - Ferenczi: 2004, 254.) Stekel egyébként éppen a fordítottját érezte ennek, amint ez Ferenczi „jelentéseiből” kiderül: „Hogy most áttérjek a groteszokra, - mit gondol, ki szólított meg tegnapelőtt? – Stekel, aki most néhány tanítványával van itt. Lóvá akart tenni, azt mondta, hogy egy hozzá írt levelében Ön a vele való méltányos bánásmódot ahhoz a feltételhez kötötte, hogy ő (Stekel) méltányosabb bánásmódban részesítse az Ön tanítványait.⁵⁶ Nyíltan megmondtam neki, hogy én ezt nem hiszem el. Egyébként szájhösködik, mint mindig is tette.” (Freud - Ferenczi: 2004, 256.) Az itt még csak csírázó intellektuális és morális leértékelés a következő levélben fokozódik: „Nem tudom, Stekel mit akarhatott azzal, hogy egy jelentéktelen (levélbeli) kijelentésemet közölte Önnel. Arról panaszkodott, hogy őt az 'iskola' szisztematikusan elnyomja, én pedig azt feleltem, hogy erről ő tehet, majd ha tisztességes hangon fog róla beszélni, akkor ő is jogot formálhat elfogulatlan megítélésre. Örökké kapcsolatot keres, de a hozzá való közeledés egyszerűen nem jöhet számításba. Tehetsége részleges, intellektuálisan nulla, és egy moral insanity.” (Freud - Ferenczi: 2004, 258.)

Ebbe a mindkét fél kölcsönös gyanakvásából kialakult helyzetben kerül újra a képbe Feldmann, 1925-ben, először még csak egy kérdéssel felérő hír szintjén. „Dr. Feldmann (a mi Stekelünk) a bevált minta szerint kötetet jelentetett meg 'Az ideges félelem'-ről.”⁵⁷ (Freud - Ferenczi: 2005, 37.) Feldmann szakmai tudását és tehetségét, Stekelével ellentétben, Ferenczi sem most, sem később nem vonja kétségbe, hazai elismertsége és súlya pedig kiviláglik a következő vészjelzésből: „Az általunk elhajtott Feldmann doktor most Stekelnek adta el magát, s megalapította az ő 'Független Pszicho-Analitikus Egyesület'-ének itteni fiókegyesületét⁵⁸. Emiatt kissé nagyobb hírverést kell csapnunk a közvéleményben, s már tanácskozunk a módozatokat illetően (nyilvános előadások, publikációk stb).” (Freud - Ferenczi: 2005, 66.)

Az „új háború” kettős gyökerű konfliktushelyzetből táplálkozik. Az egyik az aktív

55 A Rank körül kialakult helyzetre vonatkozik.

56 Freud levele Stekelhez: „A barátainak és tanítványaimnak könnyebb lenne objektíven értékelni az Ön publikációit, ha Ön is udvarias tónusban fogalmazná meg a kritikáját és ellenvetéseit.” (FREUD - FERENCZI: 2003, 257. – 1. jegyzet)

57 Vö. Stekel: *Nervöse Angstzustände und ihre Behandlung* (1908).

58 Független Orvosanalitikusok Egyesülete magyarországi csoportja. Tagjai többek közt: Décsi Imre, Farkasházy Menyhért, Gartner Pál, Hajnal Richárd, Ornstein Károly, Pollák Konstantina, Rapaport Samu, Szalai Károly, Szinétár Ernő. Folyóiratuk a *Lélekkutatás* (1929-1932).

analitikus képzésnek a freuditól eltérő jellege, a másik – nyilvánosan, a felszínen - a pszichoanalízis elnevezés használatának jogossága, de amelynek mélyén a tüzet Ferenczi és Feldmann személyessé vált, sokáig lappangó ellentéte szítja.

Freud csupán az első problémában érzi magát igazán érintettnek, Ferenczi helyesel. „Teljes mértékben osztom Professzor Úr nézetét, azzal, hogy az oktatást azon kevesekre korlátozzuk, akik alávetik magukat a teljes képzés szigorának, az okulást keresők többségét (köztük értékes elemeket) valósággal az olyan sarlatánok karjaiba kergetünk, mint Stekel.” (Freud - Ferenczi: 2005, 66.) Freud iróniába burkolt indulatai talán még Ferencziénél is erősebbek: „Egyébként Stekel írt egy cikket a kérdéstről /a laikus analízisről – H.Gy.P./ a Neue Freie Presse-be, amelyben első pillantásra a várható 25% aljasság mellett legkevesebb 50% gyengeelméjűség lelhető fel.” (Freud - Ferenczi: 2005, 139.) Ez a közösen táplált hangulat ad alkalmat arra, hogy Ferenczi adandó alkalommal újra előhozakodjon Feldmannal. Stekel viszont már addig is (1929) visszatérő viszonyítási pont marad. „Szakadárjaink legrémesebb hibái egyesülnek benne /Rankban – H.Gy.P./, Stekelhez hasonlóan az álomfejtés korlátlan önkényessége mellett teszi le a garast” (Freud - Ferenczi: 2005, 96.) Viszonyítási pont úgy az elítélésben, mint a felmentésben. „Derekasán, szorgosan és önzetlenül dolgozik a nagy kórház⁵⁹ bűnügyi anyagán, Stekelnél volt analízisben, de ismeri tanárának hibáit.” (Freud - Ferenczi: 2005, 160.) És viszonyítási pont legalább Freud számára saját munkásságát illetően is: „Közismert, hogy Stekel vaskos könyvet írt a témáról /a fetisizmusról – H.Gy.P./⁶⁰; az elolvasására nem tudtam rávenni magam, mégis tudnom kell, vajon az én megoldásom véletlenül nem lelhető-e fel nála.” (Freud - Ferenczi: 2005, 169 –170.) Eközben válik Feldmann is viszonyítási ponttá Ferenczi számára - 1927. nov. 13-i leveléből kihallik a saját tekintély féltése: „Csoportunk renegátja Feldmann, Stekel nyomán (ő az itteni képviselője)(ügyesen megcsinált) könyveket ír. Minthogy a titkát analitikus úton tudtuk meg, meg van kötve a kezünk, s hagynom kell érvényesülni. Egyre népszerűbbé válik itt.” (Freud - Ferenczi: 2005, 178.)

1929-30-ban azután folyamatosan bombázza Freudot beszámolóival, melyeket összekapcsol a mozgalom közös ügyével. Feldmann itt már aljas közellenség. „Bizonyára emlékszik még az utálatos Dr. Feldmannra, akit analitikus úton bevallott bűncselekmények miatt kiléptettünk az egyesületből. – Nos, a fickó egyre jobban elszemtelenedik, mert tudja, hogy engem köt az orvosi titoktartás. Emellett óriási mennyiségű Stekellel és Adlerrel cicomázott tudománytalan nyomtatványt terjeszt, amelyet pszichoanalízisnek ad ki. Vettem a

59 Dr. Karpman (?) a St. Elizabeth's State Hospital for Insane-ben (Washington).

60 *Der Fetischismus, dargestellt für Ärzte und Kriminologen*, Berlin, 1923.

bátorságot, hogy ez ellen úgy az Ön, mint a saját nevemben tiltakozzam, minthogy (miként a British Medical Association) a tisztán freudi analitikusoknak tartottam fenn a jogot arra, hogy pszichoanalitikusnak nevezzék magukat. Abba a szemrehányásba, jelentettem ki, hogy ortodoxnak nevezzenek, szívesen beletörődöm; a feldmannizmus viszont mindkét előnyből részesedni akar: az olcsó forradalmi babérokból, de az ortodoxia mimikrijéből is. A nyilatkozat egy orvosi lapban jelenik meg; remélem, egyetért vele.”⁶¹ (Freud - Ferenczi: 2005, 236-237) Ferenczi fontosnak tartja, hogy minden egyes lépésről tájékoztassa Freudot. „Feldmann elleni támadásom már napvilágot látott s feszülten várom a hatásait.” (Freud - Ferenczi: 2005, 239.) „Mint várható volt, Feldmann pimaszul válaszolt, s nem kíván lemondani a jogáról, hogy pszichoanalitikusnak nevezze magát. Ez ellen még egyszer tiltakoztam, de a személyeskedésben, ahová csábított, nem követtem, s válaszómban csak ennyit mondtam: 'Feldmann merészkedik személyes térre vinni a vitát, holott nagyon jól tudja, mily tekintetek tartanak vissza attól, hogy róla véleményemet nyilvánosságra hozzam.' Tovább nem mehettem az analitikus-orvosi titoktartás megsértése nélkül. Azt hiszem, a provokációjának éppen ez lett volna a célja, hogy aztán mintegy hérosztratoszi módra magával rántsza az egész pszichoanalitikus mozgalmat.” (Freud - Ferenczi: 2005, 242.) „Itt, Budapesten kellemetlen izgalmakat váltott ki a Feldmann-ügy. Minthogy tovább már nem tűrhettem csaló kiadványait, amelyek népszerűvé tették, nyilvánosan és egyértelműen kétségbe vontam személyes tisztességét. Ennek következtében a saját szűkebb körében is kissé megrendült a helyzete – miközben a legkülönbözőbb fegyverekkel (köztük a feleségétől származó veszélyes fenyegetésekkel) próbál kicsikarni belőlem valami kis flastromot a sebeire; eddig hiába. Be kell ismernem azonban, hogy az egész ügy olyan hatással van rám, amelyet csak a francia 'écoeurant' szóval tudok megjelölni. (Freud - Ferenczi: 2005, 250.) Az apokaliptikus látomás felvázolása a visszacsatolás a Stekel-problémához. „A tanulni vágyók merev visszautasításával a Stekel- és Adler-tanítványok csapatát növeljük, s szinte minden érintkezést elveszítünk a szakmai körökkel, különösképpen vidéken. A magyarországi orvosok, akik Schildernél⁶², Stekelnél és Stekel egyik tanítványánál képződtek, immár tőlünk függetlenül szerveződnek.”⁶³ (Freud - Ferenczi: 2005, 246.)

Az egyik tanítvány nyilvánvalóan a hajdani „új szerzemény”, s a pszichoanalitikusoknak bizonyára volna rá tippje, miért nem írja le nevét Ferenczi a következő, szinte segélykérő sorokban sem: „Ismételten hivatkoznom kell arra, hogy a több mint tíz éves szünet alatt a magyar könyvpiacot egy Stekel-tanítvány művei árasztották el, aki

61 Vö. Hárs: 2003.

62 Schilder, Paul (1886-1940), osztrák orvos, neurológus, pszichiáter és filozófus.

63 A Feldmann által 1925-ben alapított Független Orvosanalitikusok Egyesületében.

ma úgyszólván az egyetlen forrás, amelyből a magyar olvasó pszichoanalitikus ismereteket meríthet.” (Freud - Ferenczi: 2005, 271.) Freud mindeközben összesen egyszer reagál, bölcsen és tömören: „Feldmann ügyében bizonyára helyesen cselekedett, de ezt kevésbé fontosnak érzem.” (Freud - Ferenczi: 2005, 238.)

Számomra a történet két kérdőjellel fejeződik be. Az egyik Feldmann, a másik Stekel és Ferenczi neve mellé kerül. Pontosabban, az elsőt maga Ferenczi, a másodikat pedig Freud helyezi el. A két kérdőjel ellenkező előjelű. Ferenczi kérdőjele a múltra vonatkozik, és alanyának a mozgalomban tartására. „*Nem lett volna jobb a köreinkben tartani ezt az embert és megjavítani? /az én kiemelésem/* Hiszen az ellene szóló, analitikusan szerzett anyagot mégsem adhatom ki!” (Freud - Ferenczi: 2005, 250.) Freud kérdőjele, amelyre Ferenczi válaszol, alanyának – a válaszadónak – a mozgalomból való jövőbeni esetleges eltávolodására utal. „Alaptalannak tartom attól való félelmét, hogy egy második Stekel fejlődhet ki belőlem.”⁶⁴ (Freud - Ferenczi: 2005, 293.) Stekel, tehát nem Adler, Jung vagy Rank. Ami e két kérdőjelben közös, az a nevek súlya a pszichoanalízist is dokumentáló levelezésben. Stekel és Feldmann még 1931-ben is viszonyítási pontok. Ehhez képest kellene újraértékelni az aktív analitikus mozgalom helyét, és különösen Magyarországon, Feldmann Sándor cselekményszövő szerepét.

64 Célzás az „aktív technikára”. Ld. Hárs: 2003.

Irodalom:

- Feldmann, S. (1930a): *A férfi ösztönélete*. Mai Henrik és Fia Könyvkiadó, Bp.
- Feldmann, S. (1930b): Válasz Ferenczi Sándor nyilatkozatára. In.: *Gyógyászat*, 70, 38.
- Feldmann, S. (1931[1924]): *A férfi impotenciája és annak gyógyítása*. Mai Henrik és Fia Orvosi Könyvkiadó, Bp.
- Feldmann, S. (é.n.): *Idegesség és ösztönélet*. Novák Rudolf és Társa Tudományos Könyvkiadó, Bp.
- Feldmann, S. (1998 [1925]): *Az ideges félelem*. Édesvíz Kiadó, Bp.
- Ferenczi, S. (1930a): A "pszichoanalízis" név illetéktelen használata. In.: *Gyógyászat*, 70, 19.
- Ferenczi, S. (1930b): Viszontválasz. In.: *Gyógyászat*, 70, 38.
- Ferenczi, S. (1997 [1928]): *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*. Filum, Bp.
- Ferenczi, S. (2000): A trágár szavakról. In.: Erős Ferenc: *Ferenczi Sándor*, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés I/1.*, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Bp., 2000.
- Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés II/1.*, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Bp., 2002b.
- Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés II/2.*, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Bp., 2003.
- Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés III/1.*, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Bp., 2004.
- Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés III/2.*, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Bp., 2005.
- Harmat, P. (1986): *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.
- Harmat, P. (1991): Beszélgetés Hermann Imrével. In.: *Thalassa*, 1991/2, 133-137.
- Hárs György Péter: Mese az elfojtott erkölcsiségről és a kriminalitásról. In: *Iskolakultúra*, 2003/11, 113-123.
- Jones, Ernest (1973): Sigmund Freud élete és munkássága. Európa Könyvkiadó, Bp.

The faces of Stekel from Vienna and „the Stekel of Budapest” in the Freud–Ferenczi correspondence. „The Stekel of Budapest” – Ferenczi apostrophes this way the Hungarian psychoanalyst, Sándor Feldmann in 1923, after his exclusion from the Psychoanalytic Society. Feldmann was the founder of the Stekelian school of Hungary. This essay is about the changes

of theory and of personal relationships in the psychoanalytic movement resulting in the rapsodically altering judgements of the works, the personality, the role and the function of Stekel and Feldmann by Freud and Ferenczi. Feldmann, as Stekel as well, did never reject Freud (nor Ferenczi), but as Freud with Stekel, Ferenczi felt a kind of rivalry with Feldmann. However, as it is argued, the Hungarian active analytical movement was an important episode in the history of psychoanalysis.